

Kuinka tutkia yhteiskunnallisia organisoitumisprosesseja?¹

Mika Panzar, A Replicative Perspective on Evolutionary Dynamics, Työväen taoudellinen tutkimuslaitos, Research Report 37, Helsinki 1991, 274 s.

Liikkeenjohtamistutkimuksen piiriin kuuluva organisaatioiden teorian tutkimus on tieteenalana tullut »viisaan ikään» ja saavuttanut kypsyyden. Rohkeimmat yhdistävät sen alkuperän *Hobbesiin* ja *Macchiaveliin*. Konservatiivisemmat arviot liittyvät sen synnyin *Fayoliin* ja *Tayloriin* saaden alan iäksi noin 70 vuotta.

Välttämättömänä ehtona historialliselle näkökulmalle tieteenalan sisällä pidetään tietoisuutta tieteenalan historiasta, yhä suuremman huomion kiinnittämistä historiallisiin lähestymistapoihin ja historialliseen kehitykseen.

Seurauksena on vallitsevan näkökulman muutos staattisesta dynaamisiksi. Suuri osa organisaatioteoriasta keskittyy organisaatioiden muutoksen tutkimukseen. On kuitenkin helposi todistettavissa, että suurin osa muutoksesta tähtääkin *status quon* säilyttämiseen. Vaikka todellisia transformatiivisia muutoksia pelätään, ovat dramaattiset transformaatiot osa elämäämme. Siksi ne on otettava huomioon myös organisaatioteoriassa.

Lisäksi historiallisuus herättää taipumuksen tieteenalan sisäiseen itsearviointiin. Vallitsevaa järjestystä puolustavat organisaatioteoriat korvataan ongelmakeskeisillä ja pohdiskelevilla teorioilla sitä mukaa kuin tyytymättömyys naiiveihin normatiivisiin ohjeisiin kasvaa. Kaiken tämän seurauksena tieteenala kehittyi teoreettisemmaksi ja »älyllisemmäksi», millä on yleensä sekä positiivisia että negatiivisia seurauksia.

Akateemisen työn kolmen osa-alueen — tutkimuksen, konsultoinnin ja opetuksen — vä-

linen kuilu kasvaa, mikä lienee väistämätöntä, joidenkin mielestä myös valitettavaa. Optimistinen näkemykseni kuitenkin on, että uudenlaisia yhteyksiä tutkimuksen, konsultoinnin ja opetuksen välillä on kehitettävä. Sellainen voi alkaa hyvästä teoriasta, jolla saattaa olla erillinen, vaikkakin yhtä tärkeä, merkitys kaikille kolmelle toiminta-alueelle. Uudenlainen yhteys näiden välillä voi liittyä myös käytäntöön: kuvailevien teorioiden lisääntyminen lähentää käytäntöä ja teoriaa.

Mika Panzarin väitöskirja on ajan hengen mukainen. Työn näkökulma on historiallinen ja siinä tarkastellaan dynaamisia prosesseja. Se on teoreettisesti suuntautunut, mutta kiinnittää huomiota myös konkreettisiin käytäntöihin. *Panzarin* työ sekä vahvistaa että edistää nykyistä organisaatiotutkimuksen eturintamaa. Lisäksi väitöskirjassa on se epätavallinen piirre, että se on itsereflektiivinen eli tietoinen itsestään. Kirjoittaja analysoi tutkimusprosessin askelia ja tarkastelee niitä huolellisesti.

Miksi juuri tämä metafora?

Evolutionistiset metaforat ovat organisaatioteoriassa mahdollisia vain muutamin lisäoletuksin. Ilmeisin oletuksista on se, että sosiaaliset järjestelmät ovat organismien kaltaisia.

Geert Hofstede muistutti meitä systeemien hierarkiasta kuuluisassa artikkelissaan »*The Poverty of Management Control Philosophy*». Hän osoitti, että johtamisen normatiivisen teorian perustana olevat metaforat ovat peräisin paljon yksinkertaisemman tason systeemeistä, mistä seuraa teorian »köyhyys». Yhdistän *Hofsteden* alkuperäisen idean *G. Morganin* (1986)² esittämään metaforien listaan. Näin nähdään, mitkä metaforat tulevat miltekin tasolta:

² *Morgan G. (1986): Images of Organizations.* Sage Publications, Beverly Hills, 1986.

¹ Käännös englanninkielestä *Visa Heinonen*.

Hofstede/von Bertalanffy/Boulding	Morgan/Hofstede/BCJ
staatitset kehikot	organisaatiokartat
dynaamiset systeemit, joiden liike on ennalta määrättyä suljetun silmukan kontrollisysteemit	yksinkertaiset koneet monimutkaiset koneet (suljetut systeemit)
homeostaattiset systeemit (solu) elävä kasvi eläin	itseensä viittaavat systeemit yksinkertaiset organismit monimutkaiset organismit (avoimet systeemit)
ihmiset ihmisorganisaatiot	aivot, psyykkiset vankilat poliittiset systeemit, kulttuurit, teatterit, pelit jne.
transsendentaaliset systeemit	ajattelumaailmat, kollektiivinen tietoisuus

Hofsteden johtopäätös on seuraava: älä käytä alemman tason metaforia. Jotkut vähemmän kriittiset äänet ehdottavat, että yhtä alemman tason metaforia voitaisiin käyttää, mikäli yksinkertaistaminen on välttämätöntä.

Panzar toteaa väitöskirjassaan, että hän ymmärtää metaforansa rajoitukset. Kuitenkin hän antaa esimerkkejä ainoastaan muiden virheellisestä metaforan käytöstä. Käsittääkseni hän on oikeassa. Hänen työnsä merkittävä ansio on se, että hän välttää sekä naiivin (ja vaarallisen) biologismin että myös apologettisen funktionalismin.

Esitän eräitä evoluutiometaforan vähemmän ilmeisiä rajoituksia. Yksi rajoitus on oletus organisaatioiden fyysisyydestä. Todellisuudessa olemme kuitenkin tekemisissä toimintajärjestelmien kanssa. Tällaisen ajattelun heikko versio johtaa ostensiivisten määritelmien etsintään (organisaatiot konkreettisten ominaisuuksien objekteina), kun taas vahva versio johtaa asioiden konkretisointiin (*reification*).

Fyysisen kaltaisten yksikköjen konstruoimisella on tiettyä psykologista ja poliittista käyttöä («kuuluminen», »me ja he»), ja sitä tulisi tarkastella itsenäisenä ilmiönä. Voidaanko se ottaa annettuna?

Chandler

Panzar analysoi väitöskirjassaan Yhdysvaltain taloutta 19. vuosisadalla. Johdannossa asetetaan kysymys »miksi tämä?», ja annetaan vakuuttava vastaus. Haluaisin kuitenkin viedä

pohdintaa pidemmälle ja kysyä, miksi ei Suomen talous?

Kirjoittaja painottaa monessa kohdin olevan tietoinen siitä, ettei hän analysoi niinkään historiaa, vaan *A.D. Chandlerin*³ (ja joidenkin muiden saman sävyistä) versiota historiasta. Siitä minulla ei ole huomauttamista. Jonkun on kirjoitettava historiaa: miksi se ei voisi olla *Chandler*.

Ongelma on seuraava. Kirjallisuustieteessä on tapana ottaa huomioon kirjoittaja osana tekstiä. Sen sijaan tekstin luomassa yhteiskuntatieteessä tekstit kirjoittaa vieläkin joko *Jumala* tai sitten ne »kirjoittuvat» itsestään. Tämä synnyttää ilmeisiä vaikeuksia. On osoitettu, että *Darwinin* luonnonvalintaan perustuva evoluutioteoria on mitä ilmeisimmin 1800-luvun kapitalismia suuressa mittakaavassa. Hänen syntyemisensä nousevan porvariston sosiaalisiin suhteisiin vaikutti suuresti hänen teoriansa sisältöön». Olisiko *Chandlerin* teoriaan voinut vaikuttaa se, että hän oli *DuPont*?

Vaihtoehdot

Vapauttamalla *Chandlerin* syytteestä *Panzar* tuotti potentiaalisen argumentin itseään vas-

³ Esimerkiksi *Chandler A.D., Jr. (1962): Strategy and Structure: Chapters in the History of the American Industrial Enterprise*. Cambridge, Mass.: MIT Press 1962.; *Chandler A.D., Jr. (1990): Scale and Scope, The Dynamics of Industrial Capitalism*. The Belkman Press of Harvard University Press, Cambridge (Mass.), 1990.

taan. Mikä väitöskirjassa ylittää sen, mitä *Chandler* on esittänyt? Mitä häneltä on jäänyt selittämättä?

Väitöskirjan kirjoittajan on kyettävä vakuuttamaan, että hänen tulkintansa on parempi — siis kiinnostavampi, kauniimpi, viihdyttävämpi ja käytännöllisempi — kuin saman ilmiön muut mahdolliset tulkinnat. *Panzar* teki sen transaktiokustannusanalyysin ja populaatioekologian avulla.

Panzar tuo julki suuremman sympatian determinististä evoluutioteoriaan kuin historiallisen sattuman evoluutioteoriaa kohtaan. Kuitenkin replikatiivinen malli näyttää horjuvan näiden kahden välillä. Kirjoittaja myöntää historiallisen sattuman roolin. Hänen analyysistään on kuitenkin vaikea löytää sitä. *Piore* ja *Sabel* ottivat huomioon sen mahdollisuuden, että Yhdysvaltain talouden nykytila voi olla tulosta historiallisesta sattumasta: yhtä hyvin pienteollisuus voisi olla sen ydin ja suurteollisuus puolestaan periferiaa.

Tarkasteltaessa organisaatioiden populaatioita (kuten *Burgess Shale*) voidaan ottaa huomioon *Nils Eldredgen*⁴ ehdotus, jonka mukaan »...kaavan ja organisaation luokkien historiallinen säilyminen ei noudata mitään havaittavaa tai ennustettavaa kaavaa. Jos muualla maailmankaikkeudessa on elämää, se ei muistuta mitään maapallolla olevaa elämänmuotoa, sillä sen evoluutio on edennyt jollain toisella tavalla monista potentiaalisista historian kuluessa toteutuneista mahdollisista».

Siirtykäämme vaihtoehtoihin, jotka nojautu-

vat saman tai korkeamman tason systeemien metaforiin: sosiaalisesta sosiaaliseen tai transsendentaalisesta sosiaaliseen. Esimerkkinä ensin mainitusta tapauksesta mainitsen institutionaalisen kenttäteorian, jonka perustana on rakenteellistumismekanismi.

Prosessin kuvauksen näkökulmaa on toki mahdollista vaihtaa. Nähdäkseni keskeinen ero on »konkreettisten osien» konkretisoimisen välttäminen ja korvaaminen rakentavammilla toimintajärjestelmillä. *Panzarin* näkökulma luo vaikutelman järjestyksestä, mikä voi olla liioittelua. Lisäksi pohjimmitaan todessa replikatiivisessa mallissa oletetaan, että vuorovaikutus on olemusten tuotetta, kun taas institutionaalisen teorian keskeinen saavutus on sen osoittaminen, että yhteiskunnallisessa todellisuudessa vuorovaikutus luo olemuksia tai pitäisikö sanoa identiteettejä.

Replikatiivisen evoluutiomallin käyttäminen organisaatioiden tarkasteluun

Tarkastellessaan evolutionistista mallia *Panzar* tuo esiin kauaskantoisia eroja *Csanyin* biologisen mallin ja sosiaaliseen maailmaan sopivan mallin välillä. Hän ei kuitenkaan täytä lupausiaan rajoittua etsimään Yhdysvaltain taloudesta *V. Csanyin* (1980)⁵ mallin yksikköjä vastaavia yksikköjä. Otin näin ollen vapauden muokata väitöskirjan taulukkoa 2 (ks. *Panzar* sivut 160—161) seuraavaan muotoon:

Replikatiivinen evoluution malli	Vastineet sosiaalis-taloudellisella alueella
komponenttien järjestelmät	toimintajärjestelmät
fyysisen kaltaiset ominaisuudet	tulkinnat
replikaatio	käännös (täsmällisyys ei ole olennaista)
lokeroituminen uusien alajärjestelmien syntymisenä	lokeroituminen luokitteluna
yhdistyminen	»kaleidoskoopinkaltaistuminen» (kaleidoscopization)

⁴ Esimerkiksi *Eldredge, N. (1989): Macro-evolutionary Dynamics: Species, Niches & Adaptive Peaks.* McGraw-Hill, New York, 1989.

⁵ *Csanyi, V. (1980): General Theory of Evolution.* Akta iol. Acad. Sci. Hung., 31 (4) 1980, 409—434.

Lopuksi viitataan *Giovanni Battista Vicon* tulkintaan »Uutta tiedettä» (1744): »Ihminen tekee itsestään tietämättömyydessään maailmankaikkeuden normin, sillä hän on tehnyt itsestään koko maailman. Kun rationaalinen metafysiikka opettaa, että ihminen voi tulla miksi tahansa ymmärtämällä asioita (*homo intelligendo fit omnia*), kuvitteellinen metafysiikka osoittaa, että ihminen voi tulla miksi tahan-

sa, jos hän ei ymmärrä (*homo non intelligendo fit omnia*). Jälkimmäinen väite on ehkä todempi kuin edellinen: kun ihminen ymmärtää, hänen mielensä laajenee ja omaksuu asioita, mutta kun hän ei ymmärrä, hän tekee itsestään jotain ja muuttuu joksikin muuttamalla itsensä.»

Barbara Zarniawska-Joerges